

A vásár- és ünnepnap misék Gloriája (Dicsőség a magasságban Istennek) nem a világ esendő ragyogásából indul ki, hanem az Isten végtelen dicsőségét hirdető angyalok szózatát szövi tovább: „... áldunk téged, imádunk téged ...” Milyen meglepetés, hogy Istennek nem csak a megadott kegyelmeit és ajándékait vagyunk kötelesek megköszönni, hanem gyakorta „... hálát adunk neked nagy dicsőségedért”. Az Uram, irgalmazz (Kyrie) hódoló felkiáltásai után a szentmise az élő Isten élő megdicsőítésének színtere, azaz benne van a mi legteljesebb és leginkább vágyott életünk. Az olyannyira óhajtott „békesség a jóakarátú embereknek” nem más, mint kiengesztelődés Istennel Jézus Krisztusban, aki „egyszülött Fiú”, az „Isten Báránya” és „egyetlen Fölség”. Nem is pótolható, főként nem helyettesíthető az Egyháznak e legősibb dicsőítő imádsága más szöveggel. Miért is tennénk, ha ez a legjobb és legmegfelelőbb?

Az introituson túl a mise liturgikus énekei között másodjára a válaszos zoltárénekekben találkozunk szemlélődő módon Isten igéjével. Szemlélődni afölött lehet leginkább, ami rövid és állandó. Az Éneklő Egyház és a Graduale Hungaricum énekeskönyvek rövid válaszos zoltárszövegei az Egyház legősibb imádságos szövegválogatásait tárják elénk: „Mindazok, kik téged várnak, meg nem szégyenülnek, Uram!” —ismételjük ádvent első vasárnapján—, „A te utaidat, Uram, mutasd meg nekem, és a te ösvényeidre taníts meg engem! Mindazok, kik téged várnak, meg nem szégyenülnek, Uram!” A 24/25. zoltár néhány verse minden ádventkezdésben jelen akar lenni, mint ahogy a többi hasonló zoltárimádság is az egyházi év különböző pontjain.

Régen és sok helyütt ma is az előénekes a *gradus*-ról, a lépcsőről hirdeti, ami fölött szemlélődünk, a hívő nép belső szándékkal és az ajkak hangjával kapcsolódik be az éneklésbe, tehát a történet az, hogy Isten népe zoltárt énekel. És kinek jó ez? Mindenkinek, mert Szent Ambrus szerint a zoltározást „a gyermekek rendetlenkedés nélkül éneklük”, maga a zoltár pedig „közösséget terem” és „kibékíti a megbántottakat”.

Balogh P. Piusz *OPraem*

Egy bizánci liturgikus műfaj: a prokimen

A *prokimen* (gör: prokeimenon, bizánci ejtéssel: prokimenon) szó szerinti jelentése: „elől álló”, azaz a liturgikus olvasmány előtt álló zoltárszöveg. Azért is viselheti még ezt az elnevezést, mert az elől álló verse refrénszerűen visszatér éneklése közben.¹ A teljes prokimen egy,² illetve szabály szerint két zoltárszövegből áll, amelyet az énekvezető és a nép, illetve a kórus felváltva énekel.³

¹ A prokimenről ld. könyvünkben: *Görög katolikus liturgikus kislexikon*. 2001². 59.

² A magyar görögkatolikus egyház parochiális liturgikus gyakorlatában régi hagyományunk szerint ténylegesen egy vers, amelyet a nép (és nem a kórus) megismétel. Liturgikus könyveink közt (a papi szolozsmáskönyvön kívül) nincs is olyan, mely a több zoltárszövegből álló prokimeneket tartalmazná.

³ Vö. K. ONASCH: *Liturgie und Kunst der Ostkirche in Stichworten unter Berücksichtigung der Alten Kirche*. Lipcse 1981. 312. Ezt azonban annyiban pontosítani kell, hogy pl. a szombati nagyvecsernyében három verse is van a prokimennek.

A Szent Liturgiában a prokimen az apostoli szakasz előtt áll, azonban nem csak ebben a szertartásban, hanem az egyéb nyilvános istentiszteletekben is előfordul. A reggeli istentiszteletben az evangélium előtt, az alkonyati istentiszteletben az (általában) ószövetségi olvasmányok (parímiák) előtt éneklük. „Az alkonyati zsolozsmában akkor is megvan, ha Szentírást nem olvasnak”.⁴ Előfordul, hogy több prokimen is van egy szertartásban. A liturgiai prokimenek a *Nyolchangú énektár* nyolc hangja szerint rendeződnek, s az Alleluja-versekkel és az áldozási versekkel a szabályos *Apostolos könyvben* kapnak helyet.⁵

A prokimen történetéhez tartozik, hogy egy korai bizánci mintáját már a IV. századi *Apostoli Konstitúciók* liturgikus rendelkezéseiben meg lehet találni. Itt az szerepel, hogy a két ószövetségi olvasmány között Dávid-himnuszok (zsol-tárok) csoportját kell énekelni, melynek záró formuláját (refrénjét) a nép éneklí. *Pseudo-Areopagita Dénes* (V–VI. század) írásaiban megjelenik, hogy a liturgia olvasmánycsoportját „szent zsol-tározás” előzi meg. *Maximosz Hitvalló* (+622) „isteni éneklésnek” nevezi ezt. *Germanosz* pátriárka (+733) *Mystagógia* című műve végül már a „prokimen” elnevezést használja a fogalomra.⁶ — A prokimen eredete és szerepe párhuzamba állítható a latin mise graduáléjával.

Végzési módja meglehetősen változatos. A „szláv gyakorlat” szerint a felolvasó először azt éneklí, hogy milyen hangon kell a prokiment énekelni. Ezt követi az első vers, amit megismétel a kórus (vagy a nép). Majd pedig a felolvasó éneklí a következő verset, amire a válasz ismét az első vers, vagyis a refrén. Végezetül a felolvasó ennek az első felét éneklí, amire a nép a második felével felel. *Más gyakorlat* szerint egyszerűen a felolvasó éneklí az első verset és a refrént, bármiféle ismétlés, vagy a kórus közbelépése nélkül.⁷ A *magyar görög katolikus egyház parochiális gyakorlata* szerint a papi (vagy diakonusi) felszólításra a kántor éneklí a prokiment, amelyet a nép megismétel, és a következő papi (vagy diakonusi) felszólításra azonnal következik az olvasmány, vagy folytatódik a szertartás, ha nincs olvasmány. — A Szent Liturgia prokimenjei is ezt a gyakorlatot igazolják az *énekeskönyv* alapján, hiszen egyik ünnep esetében sem található egyetlen vers sem a prokimenekhez.

E lapszám tematikájához illeszkedve a két január 1-i prokimen elemzését adom, készül a nagyobb tanulmányom részleteként, melyben az egyházi év ünnepi prokimenjeinek biblikus hátterét vizsgálom.

⁴ „Discérjétek az Urat!” *Görögszertartású katolikus énekeskönyv* — *Vasár- és ünnepnap* szent szolgálatok és énekei. A kiadásért felel: dr. Orosz László. Szerkesztette a Hajdúdorogi Egyházmegyei Főhatóság által kijelölt bizottság. A Görög Katolikus Hittudományi Főiskola kiadásában, Budapest 1994. (A továbbiakban: *Énekeskönyv.*) 940.

⁵ Vö. ONASCH (3. jz.) 312.

⁶ Lásd könyvünket: *Görög katolikus liturgia*. Nyíregyháza 1999. 147. és ONASCH (3. lj.) 312.

⁷ Vö. J. MATEOS: *La célébration de la parole dans la liturgie byzantine. Étude historique*. (Orientalia Christiana Analecta 191). Róma 1971. 128.

Január 1. Jézus Krisztus körülmetélése; Nagy Szent Bazil főpapa

A bizánci egyház január 1-jén egy üdvtörténeti eseményt és egy szentet is ünnepel: Jézus Krisztus körülmetélését a születése utáni nyolcadik napon; illetve Nagy Bazil főpapot, mennyei születésnapján. Ezért az énekeskönyv két prokimen-t ír elő erre a napra.

A) *Üdvözítsd, Uram, a te népedet, és áldd meg örökségedet.*⁸ (Ps 27,9)

Az ünnepnek szóló prokimen szövege mellett az énekeskönyv nem közli a szentírási helyet, de nem nehéz beazonosítani: a Szent Liturgiában is jelen van ez a szentírási mondat, a szentáldozás utáni szentségi áldás közben.⁹

A 27. (a héber szerint 28.) zsoltár három részből áll.¹⁰ Az első része könyörgés, egyéni panaszdal: a zsoltáros segítséget kér Istentől (1. vers): ha nem válaszol sürgősen, akkor meghal; a templomban talál menedéket a bűnösök előtt (2); isteni büntetést kér rájuk (3–5). A második rész az igaz ember örvendezése és hálaadása:¹¹ könyörgése meghallgatásra talált (6–7), így az Úr oltalma alatt nem kell semmi rossztól félnie. A harmadik rész, a két utolsó vers (8–9), amely éppen e prokimen szövege, későbbi liturgikus kiegészítés lehet.¹² — Mindenestre a zsoltáros azért imádkozik, hogy az Úr „mentse meg” és „pásztorolja” a népét. Vagy más szavakkal: „adjon szabadulást” Izrael népének, „Isten örökségének”,¹³ amely az ő „tulajdon népe” (Dt 9,29).¹⁴

A zsoltáros Izrael egyetlen királyaként és vezéréként hívja segítségül az Urat.¹⁵ Az ószövetségi zsoltáros „tartsd meg”, „mentsd meg” kifejezéseit a liturgikus szöveg az Egyház értelmezésében már így adhatja az imádkozó közösség ajkára: „üdvözítsd, Isten, a te népedet”. Az Üdvözítő, aki az ünnepen még csak nyolcnapos csecsemő, aki aláveti magát a törvénynek a körülmetélkedéssel, mégis a világ Királya, aki azért jött, hogy üdvözítse az elesett emberiséget. Jogos kérni, hogy *áldja* meg az örökségét, Egyházának teljességét őrizze meg.¹⁶

⁸ Énekeskönyv 663.

⁹ Énekeskönyv 87.

¹⁰ Vö. J. F. WALVOORD—R. B. ZUCK: *A Biblia ismerete kommentársorozat. III. Ezsdrás—Énekek éneke.* Budapest 1999. 245.

¹¹ Vö. THORDAY A. (főszerk.): *Jeromos Bibliakommentár. Az Újszövetség könyveinek magyarázata. I–II.* Budapest 2003. 170. (A továbbiakban: *Jeromos Bibliakommentár*) I, 814.

¹² Vö. G. VIGINI (a cura di), T. LORENZIN, (consulanza di): *L'Antico Testamento. Salmi con testo e note di commento a fronte.* Milánó 2000. 62; A. LANCELOTTI (versione, introduzione, note di): *I Salmi.* Roma 1984. 212.

¹³ WALVOORD—ZUCK (10. jz.) 245.

¹⁴ *Az Ó és Új szövegségi Szentírás a Vulgata szerint, figyelemmel az eredeti szövegre.* KÁLDI György fordítása nyomán, jegyzetekkel átdolgozva, az Apostoli Szék jóváhagyásával. Budapest 1915. II. (A továbbiakban: KÁLDI—TÁRKÁNYI.) 315, 11. jz. — A „pásztorolás” egyébként az egész 22/23. zsoltárnak alaptémája, mely a jó pásztorról szól. Vö. LANCELOTTI (12. jz.) 212.

¹⁵ Vö. VIGINI—LORENZIN (12. jz.) 62.

¹⁶ *Énekeskönyv* 89. — Az egész zsoltárverset a római liturgia is felvette a nagy hálaadó imádságának, a Te Deum-nak a végére. Vö. LANCELOTTI (12. jz.) 212. és G. RAVASI: *Il Libro dei salmi. Commento e attuazione.* Bologna 1986³. I, 520.

B) *Az én szám bölcsességet szól és szívem elmélkedése okosságot.*¹⁷ (Ps 48,4)

A 48. (49.) zsoltárban a zsoltáros arra hív minden népet, hogy hallgassák azt a tanítást, „melynél fogva a jámbornak nincs oka nyugtalankodni, ha látja a gonoszok szerencsését, miután ezek sorsa örök halál”.¹⁸ Bölcsességzsoltárként azt a témát feszegeti, hogy a gonoszok, a zsoltáros ellenségei, élnek és virulnak, míg a halál a bölcseknek és oktanoknak egyaránt osztályrésze; és ez Jób könyvének témájához viszi közel.¹⁹ Részletes tartalma: hosszú és ünnepélyes bevezetővel kezdődik, amely felszólítást ad a következőkben előtárt tanítás meghallgatására (2–5. vers). Nem szabad félni a gonoszok rosszaságától, nem is szabad irigyelni a jólétüket, hiszen az nem szabadítja meg őket a haláltól (6–12). A halál ugyanis korlátlan úr, mindenkit elér (11). Aki önmagában (14) és csalóka gazdagságában bíz (17–20), annak végleges lakóhelye a halál lesz (15). De aki az Úrba veti bizalmát, és hagyja, hogy vezesse, az megszabadul a halál hatalmából (16).²⁰

Különösen fontos a 4. versben a „bölcsesség”, amelyet a mester úgy ad át a tanítványnak, hogy „mormolja”. Ezt a képet (mint a galamb turbékolását) az állatok világából vehette a zsoltáros, hogy kifejezze vele a keleti meditációt, melyet egész lényükkel végeznek: szájukkal és szívükkel. Ugyancsak fontos az „okosság” is, ami a valóság teljes értékű felfogására irányul, hogy abból helyes erkölcsi cselekvés fakadjon.²¹

Mindezek fényében fontos szerepet kap a fenti, liturgikus szöveggé vált 4. zsoltárvers. Közvetlenül előtte a zsoltáros az egész világot felhívja, hogy figyeljen rá. Azt akarja, hogy minden ember —gazdag és szegény egyaránt— hallja a bölcs szavait, szívének elmélkedését. Közvetlenül utána pedig arról szól, hogy bár tanítása bölcs lesz, de homályos is; olyan értelemben hasonlítani fog egy talányhoz, hogy felfogásához józan ítélőképességre és értelemre lesz szükség, hiszen az élet sok nehéz területén valóban lelki fogékonyság kell ahhoz, hogy az ember ne essen kétségbe.²²

Keresztény értelmezésben már nem csak a testi halálról, hanem a lélek halálának elkerüléséről is szó van itt. A zsoltárossal együtt, de magasabb szinten, itt már ezért és így lehet imádkozni. A „száj bölcsessége” és a „szív elmélkedése” ezt is mondhatja a keresztény emberrel. És a január 1-jén ünnepelt szenttel, Nagy Szent Bazillal különösképpen is. Rá is érvényes —órá különösképpen is—, hogy igazi lelkiatyaként, a keleti szerzetesség atyjaként, *szája bölcsességet* szól; *hogy szíve elmélkedése okosságot* beszélt.

¹⁷ Énekeskönyv 663.

¹⁸ KÁLDI—TÁRKÁNYI (14. jz.) 341, 1. jz.

¹⁹ Vö. Jeromos Bibliakommentár I. (11. jz.), 818; LANCELOTTI (12. jz.) 329.

²⁰ Vö. VIGINI—LORENZIN (12. jz.) 110.

²¹ RAVASI (16. jz.) I, 881.

²² Vö. WALVOORD—ZUCK (10. jz.) 267.

A keresztény közösség tagjai így ünnepelhetik őt a prokimen liturgikus szövegével.²³

Ivancsó István (Nyíregyháza, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola)

„Ó, mily félelemmel tiszteljük ezt a helyet...”

„... ez az Isten háza, és kapuja a mennynek.” 1856. augusztus 31-én szentelték fel az esztergomi bazilikát, melyen elhangzott az *Esztergomi Mise (Missa Solemnis)*. Maga a szerző, Liszt Ferenc vezényelt. Nyolc nappal később, Kisboldogasszony ünnepén, ugyancsak szentelési szertartás keretén belül, a pesti Hermina-kápolnában dirigálta az akkor 45 éves mester férfikari miséjét.

A kápolnát József főherceg lánya, Hermina Amália Mária emlékére építették. Az alapkőletételre 1842. október 10-én került sor, de a szabadságharc és az anyagi nehézségek miatt csak tizenkét év múlva készült el. Az épületet Hild József pesti építész tervezte, aki az esztergomi bazilika építésében is részt vett. A kápolnát 2004. szeptember 10-e óta a Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend Magyarországi Helytartósága működteti.

A lovagok temploma homlokzatán lévő táblát —melynek arany felirata kíván emléket állítani az ünnepi eseménynek: „E kápolnát Scitovszky János esztergomi érsek szentelte fel 1856. szeptember 8-án Liszt Ferenc jelenlétében és férfikari miséjével. Liszt Ferenc Társaság 1989.”— több éven keresztül megkoszorúzták a szerző születésnapján, fejet hajtva a nagyság előtt, aki maga is tagja volt a Szent Sír Lovagrendnek. A hagyományt felújítva így történt ez 2014. október 22-e előestéjén is. *Tringer László* helytartó úr köszöntő szavai és a koszorúzás után a *Zeneakadémia Egyházzene Tanszakának hallgatói és a gödöllői Premontrai Szent Norbert Gimnázium egyházzene szakos növendékei* közösen ünnepélyes vesperást énekeltek *Balogh P. Piusz OPraem* és *Kocsis Csaba* vezetésével. Az énekelt imádságot, zsoltározást a templom kis orgonájának hangja —*Farkas Domonkos* játéka által— tette bensőséggé. A hangszer Liszt maga is szerette és többször meg is szólaltatta. Az est egyik fénypontja és egyben záró mozzanata volt, mikor felhangzott Liszt 1885-ben írott *Salve Regina* kezdetű vegyeskari műve, melyet most *Soós András* vezényelt.

²³ Maga Nagy Szent Bazil így kommentálja ezt a zsoltárverset: „Mivel az apostol szerint «a szívbeli hit megigazulásra, a szóbeli megvallás pedig üdvösségre szolgál» (R 10,10), és a tökéletesség e kettőnek együttműködésével érhető el, éppen ezért utalt a zsoltárvers is egyszerre mindkettőre: a száj működésére és a szív elmélkedésére. Hiszen ha a jószág nem volna már előzőleg is a szívben, ugyan miképpen hozhatná elő a szájával kincsét az, akinek odabent elrejtve nincs is meg az? Akinek viszont csak a szívében vannak jó dolgai, szavaival pedig nem teszi közzé azokat, annak a következő szentírási szavakat lehet szemére hányni: «Elrejtett bölcsesség vagy elrejtett kincs: milyen hasznot hoz egyik is, másik is?» (Eccli 20,30). Ezért hát —mások javára— hadd szóljon a szánk bölcsességét, szívünk pedig —a saját magunk előrehaladása érdekében— elmélkedjen okosságot.” Nagy Szent BAZIL: *Zsoltárkommentárok. (Életszabályok VI.)*. Orosz L. A. (kiad.). Nyíregyháza 1998. 217–218.